

Томислав Ж. Јовановић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 4. 09. 2023.
Прихваћен: 14. 11. 2023.

СЛОВО О ДВАНАЕСТ СНОВА ЦАРА ШАКИША У СРПСКИМ ПРЕПИСИМА

У раду се разматрају српски преписи *Слова о дванаест снова цара Шакиша*. Ово дело персијске књижевности познато је у четири целовита преписа: манастир Савина, број 29, Бодлеанска библиотека Оксфордског универзитета, сигнатура Canon. Lit. 413, Патријаршијска библиотека у Београду, број 343, Шафарикова збирка рукописа у Чешком народном музеју у Прагу, сигнатура IX H 16 (Š 19). Од два преписа остали су само невелики почеци којима недостаје целовит први сан цара Шакиша: Библиотека манастира Хиландара, број 98, Архив САНУ у Београду, број 147. Према блискости издвајају се преписи из манастира Савине и из Шафарикове збирке. Знатно краћи текст има препис из збирке Патријаршијске библиотеке. Уз рад прилажу се приређени текстови из наведених збирки осим недоступног текста из Бодлеанске библиотеке.

Кључне речи: српски преписи, цар Шакиш, философ Мамер, приређени текстови.

Слово о дванаест снова цара Шакиша припада књижевном жанру који је на граници између приповетке и питања и одговора. Сиже *Слова* врло је једноставан: Шахиншах, цар царева, уснио је дванаест снова и настојао да их разазна, али у томе није успевао. Тек када је срео књижника Мамера, то јест пророка Митру, једног од двојице највећих древних

---

* tomjovan1@gmail.com

иранских учитеља, снови су му један за другим протумачени. Будућност која се Шахиншаху предвиђала кроз тумачење снова је забрињавајућа, јер се наговештавају мрачна збивања, али уз утеху да ће се догодити ван цареве државе. Дело се својом есхатолошком природом приближава и пророчанским списима и доводи се у везу и са *Књигом о Заратустри*, која говори о другом великом иранском учитељу. Састав је из персијске књижевности преко грчког превода стигао у словенску традицију.

Слово је познато у јужнословенским и руским преписима, а међу њима и у неколико српских преписа. Најстарији од српских преписа потиче из XIV века и налази се у рукописној збирци манастира Савине са бројем 29, на страницама 70а–75б (даље скраћеница С). Из XV века потиче препис из Бодлеанске библиотеке Оксфордског универзитета са сигнатуром Canon. Lit. 413, који нам није доступан. Непотпуни препис из средине XVI века налази се у Библиотеци манастира Хиландара, број 98, на страницама 344а–344б (X). Из прве четвртине XVII века сачувао се препис који се чува у рукописној збирци Патријаршијске библиотеке у Београду, број 343, на страницама 454б–458б (II). У Шафариковој збирци рукописа у Чешком народном музеју у Прагу постоји препис из XVII века, са сигнатуром IX H 16 (Š 19), на странама 221б–226б (III). На прелазу из XVII у XVIII век настао је препис који није сачуван у целини и налази у Архиву САНУ у Београду са бројем 147, на страницама 69а–79б (A).

Од свих наведених српских преписа *Слова* објављена су до сада три. Најпре је Јиржи Поливка 1889. године приредио издање преписа из Шафарикове збирке (Polívka 1889). Пантелија Срећковић приредио је издање овог састава док је рукопис био у Москви под називом *Зборник митрополита Михаила* (Срећковић 1892). Рукопис је временом донет у Београд и сада се налази у рукописној збирци Патријаршијске библиотеке у Београду са сигнатуром 343. У новије време Анисава Милтенова приредила је издање преписа из манастира Савине (Miltenova 2011). Међу овим издањима једино издање А. Милтенов задовољава строже филолошке захтеве. У остала два издања начињени су одређени пропусти. У њима није означено шта су попуне текста код скраћених речи. Других врста пропуста знатан је број, тако да их нећемо наводити.

У досадашњим проучавањима *Слова* посвећена је знатно већа пажња руским и бугарским преписима. Повремено су у литератури ипак постојала занимања и за српске преписе.¹

---

¹ Рустенко 1905; Потапов 1928; Ђупкова-Заимова, Милтенова 1996; Милтенова 2013; Lourie, 2013; Mitani, 2018; Пичхадзе 2021.

Српске преписе одликује извесна варијантност. Већина њих има различит наслов: С: Сл(о)во· ѿ· бѣ· снѣхъ нже видѣ ц(а)рь шанкышь, П: Слово танкыша цара ѿ провиденню сновъ, Ш: Сл[о]во шакиша ц(а)ра. и сказание како виде бѣ сьновъ въ единъ ноцъ, Х, А: Слово· ѿ шакишоу· ц(а)роу. Њихови почеци такође се разликују. Тако С, П, А на почетку имају уобичајену формулу тражења благослова од старешине „Оче, благослови”, што је показатељ да се ово дело читало и у манастирима. У потпунијим варијантама указује се на почетку да је цар Шакиш из града Јерихона: П: Беше ва ерихонѣ ц(а)рь именовъ танкышъ, Ш: Бѣ ц(а)рь въ градѣ ерихонѣ, Х: Бъ нико врѣме бѣше· никон бл(а)гочастивн ц(а)рь· въ градѣ ерихонѣ именовъ[ь] шакишь, А: Бъ нѣкоѣ врѣме бѣше ц(а)рь нѣки бл(а)гоч(ь)стивъ въ градѣ ерихонѣ именовъ шакишь. У препису С изостављен је овај став тако да текст почиње речима И р(е)че ц(а)рь шакишьъ призовите ми пр(о)рокы да прор(е)коутъ· бѣ· сновъ нже видѣхъ въ снѣ. За цара се везује углавном атрибут мудрости: С: моудри ц(а)роу шанкышоу· великомоудрѣиши, П: велики ц(а)рь танкышъ, Ш: моудрын ц(а)рь шакиша тѣб[е] мдрѣи нѣс(тъ) ник(то)же, Х, А: ѿт[ь] тебе ц(а)ре (А: ц(а)рь) нес(тъ) моудрѣга ц(а)ра на землі. Философ Мамер окарактерисан је у кратким цртама, које недостају једино у С. У осталим преписима њему се придају следеће одлике: П: сретѣ мѣжа добра книжна и благоразумна философа именовъ мамерь, Ш: ѿбрѣте мѣжа мѣдра и книжника хитра именовъ[ь] мамерь, Х: ѿбрѣте чл(о)в(ѣ)ка моудра и хитра именовъ мамерь, А: ѿбрѣте чл(о)в(ѣ)ка мѣдра именовъ мамира. Необично је што се име Мамир у А у трећем наврату, када почиње да тумачи први сан, појављује у понародњеном српском имену момиръ.

Царево саопштавање садржине првог сна подједнако је у свим преписима осим у С. Цар је у четири преписа видео „златан стуб од земље до неба” док се у С одмах прелази на тумачење а да се и није исказало шта је цар уснио. Тумачење првог сна могуће је пратити у целини само у С, П и Ш, док је у Х и А текст сачуван делимично. Најобимније философско казивање о овом сну налази се у Ш. У њему на крају тумачења долази део који не постоји у С и П: и проидѣтъ дал'на места вса и в[ь]дѣтъ ии[ь] близъ. и вѣтх[и] ѿбичан из'менить се в(ь)сь и мачы прѣкратѣтъ се. и потом[ь] вдалитъ се мирь. Са друге стране, у Ш не постоји став у коме се наводи да ће се појавити репата звезда, док се она помиње у С (ѿпашита з'вѣзда) и П (ѿпашата звезда). Такође у Ш не постоји део о невољама које ће задесити старије, који је у С исказан речима старѣцъ въ безоуми боудѣтъ себе, док је у П донекле измењен: и старци навждше себе.

Поређењем преписа С, П и Ш од другог до дванаестог сна уочава се знатно краћи текст код П у односу на остала два. Осим тога, међу њима постоје одређене разлике. Када цар саопштава овај сан, садржинска ми-моилажења су следећа: С: видѣхъ срѣбро висещи· ѿт[ь] зем'ле до н(е)в(е)сь, П: видѣхъ

от[ъ] небесъ до земли висещъ сребръ, Ш: видѣх[ъ] сѣрь вѣрсь висещъ от[ъ] н(е)б(е)сѣ до земли. Уочава се да су С и П блиски по томе што се у њима помиње *сребро*, а у Ш *сер убрус* (сиви убрус). До сада је у литератури показано да је ова синтагма настала неразумевањем израза *сыръ брухъ* (сиров стомак).²

Мамерово тумачење трећег сна веома је скраћено у П. У њему нема делова које налазимо у С и Ш:

С	Ш
<p>вси людѣе б[оу]доу лицемѣрнѣ вси начнѣотъ скарѣдѣно житы ник[то]же рода своѣго възнищѣтъ. ѿ(тъ)ца и матѣрь възненавидѣтъ. женѣу си си (Sic!) възблѣубитъ. (Sic!) и род[ъ] си възненав[н]дѣтъ и ви (Sic!) жена м[а]д[а] моужа си възбѣиты. оставитъ си ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь и последствѣиетъ моужа лоубѣвещы (Sic!) моужа своѣго и друта своѣ(го) ѿбрѣщѣтъ. мѣлешн того. и забѣудѣтъ прѣваго при последнѣицѣ моужн. ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь. тогда въ четирѣ тисѣцихъ. женѣ не ѿбрѣщѣтъ се ни єдина ч[и]ста ѿт[ъ] нихъ.</p>	<p>и вси людѣе б[о]дѣтъ лицемѣрнѣ. и вѣснѣ начнѣтъ скарѣдѣно жити. и ник[то]же възнищѣтъ своих[ъ] сѣродѣникѣ. и ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь възненав[н]дѣтъ. а свою женѣ възлюбитъ и свѣн родѣ забвѣдѣтъ. и жена м[а]д[а] мѣжа полвчнѣвшнѣ оставитъ ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь, и послѣдѣиетъ мѣжоу своѣмѣ. да канко любещнѣ мѣжа своѣго. и пакы много ѿбрѣщѣтъ любазненшаго. и мѣжа своѣго забвѣдѣтъ. и прилепитъ се послѣднѣицѣ моужѣ. и мѣжа радѣ забвѣдѣтъ ѿ(тъ)ца и м[а]т[ер]ь и с[ъ]ннѣ и дашѣры тѣк[мо] прилепитъ се мѣжѣ своѣмѣ. и тогда въ четирѣ тисѣце женѣ не ѿбрѣщѣтъ се ни єдина чиста.</p>

У царевом казивању четвртог сна говори се у сва три српска преписа о томе како је *орло* давао старој кобили траву и да је ждребе пред њом рзало. Иако су у сновима могући спојеви најразноврснијих могућности, као и оваква слика са орлом који храни кобилу, ипак је у питању неразумевање у словенском преводу. Настало је одступање од речи *ор* (оръ) у значењу *коњ*, тако да је навођење датог сна у С, П и Ш веома слично и са погрешним помињањем орла:

С	П	Ш
<p>видѣхъ староу кобилѣу съ жд[р]бѣтецѣ: ѿрѣль бронѣ наскоубѣ трѣвоу дашѣ ѣсти кобелѣ а ждрѣбѣ не дрѣжашѣ.</p>	<p>видѣхъ старѣ кобилѣ са ждрѣбѣтецѣ и ѿрѣль наскѣбѣ травѣ дашѣ ѣсти а ж(д)рѣбе хрѣжашѣ</p>	<p>видѣхъ старѣ кобилѣ съ ждрѣбѣтецѣм[ъ]. и ѿрѣла ч[р]на скѣбѣща травѣ и вѣлагашѣ прѣд[ъ] кобилѣ да ѣстѣ. а ждрѣбе рѣзашѣ.</p>

На ово неразумевање преводиоца указао је својевремено Јиржи Поливка (Polívka 1891: 156).

² Lourie 2013: 495–496; Милтенова 2013: 374; Пичхадзе 2021: 48.

Тумачење четвртог сна доноси нове разлике међу преписима. У П је опет изостао део који се донекле разликује пре свега у обиму код С и Ш:

С	Ш
<p>м(а)ты же начнѣтъ стрѣшнѣ стидѣши се да не соутѣ нек(ѣ)то такоже сестра сестрен. и снахаха (Sic!) свѣкра свѣкрвоу не срам(ѣ)лають се.</p>	<p>а м(а)ти начнѣтъ стрѣшнѣ стида ради да к'то не з'рнѣтъ. и тогда снахѣ начнѣтъ не стидѣти с(ѣ) свек'ровѣ ни свекр'вѣ своних[ѣ]. и въ тождѣ врѣме жени начнѣтъ чуждинѣ мѣжи своним[ѣ] р[о]домъ нарѣквѣтъ. и пакы послѣждѣ обанчнт' се еѣ мѣжѣ. и тогда от[ѣ] тисвѣце д(ѣ)вици въ то врѣме не обрѣщѣтъ се тиста ни једна. да послагнѣтъ се д(ѣ)вою. и въ себѣ неваз'дрѣжѣна бвдѣтъ. и мѣжем[ѣ] сама се нвднтѣ.</p>

Последњи став Философовог одговора у том сну говори о томе до ког узраста се неће наћи „чиста девица”. У С и Ш то одређење сеже до седме године до ·ѣ· лѣт[ѣ] / по ѣ·мѣ летѣ, а у П оно се мери осмом годином: осмолѣтна девица.

У оквиру тумачења шестог сна философско излагање има неједнак обим. Препис П одликује се знатно краћом садржином у односу на С и Ш:

С	П	Ш
<p>нѣ разроушають иденниа ради и пище ради. вьмѣтають д(оу)шоу свою въ огньнѣ вѣчѣни слави ради и пища въ зло мѣтаюши д(оу)шоу свою и заблѣлаваюши (Sic!) прѣд[ѣ] вольтаремъ и от[ѣ]рекоше се въ жизнь соуѣтнаго свѣта и б(о)гат(ѣст)во лѣжѣнаго нво въ мире соуши. пате мира соушѣ боудеть сревролоубѣць. клануше се начьноутѣ прѣстоупатни ан(ѣ)г(ѣ)льски образъ и влад[ѣ]коу понраюши иденниа ради сами соуѣрекоше се иденниа жнз'нѣ соуѣтѣнаго (Sic!) свѣта.</p>	<p>развѣдн начнѣтъ разарати иденниа ради на поставѣ и пакы придѣтъ ва аети свое они же не ваздатн хнмѣ намѣтающе свое д(ѣ)ше ва оганѣ кланше се не вели идени своего.</p>	<p>ни по законѣ ходѣще и бвдѣтъ зчѣение их[ѣ] мрт'во. понеже ннѣхъ добрѣ зчѣше а сами добра не творѣше. иденниа ради и пищѣ. съмѣтающе дѣше свое въ оганѣ вѣч'ни. слави радѣ телес'ниѣ забивающе б(о)ж'ю заповѣдь. пон(ѣ)же пр'векѣ оны прѣд[ѣ] вольтарем[ѣ] от[ѣ]рѣкѣше с(ѣ) свѣтѣнаго свѣта и богатаствѣва ластѣнаго. и пакы оны пате въсех[ѣ] мир'танѣ б[ѣ]дѣтъ срѣвролоубѣци. и начнѣтъ клетн се и пакы клет'вѣ прѣствпати. и агг(ѣ)льскы образѣ начнѣтъ см[ѣ] попирати въ калѣ. падѣннѣм[ѣ] и богатаствѣвом[ѣ] и клет'вопрѣствп'лениемъ.</p>

Седми сан углавном је уједначен у сва три преписа. У завршници тумачења осмог сна у С и П грешници се покајнички обраћају у првом лицу јединине док је такав став у Ш обликован у трећем лицу множине:

С	П	Ш
Вь то вѣрѣ О именови тоѣ съ- бранннѣиѣ льстѣ ии кѣгда богатъ- ство· поговѣте и въсп'лают' се- такѣ съгрѣшиходѣ събирающи се б(о)гатство· иже не не (Sic!) не- соутъ съ собою въ гробъ.	да егда погвѣити е вѣдетъ иѣѣ плачѣт ѡнедѣѣ а не ѡ гресехъ иакѣ иакѣ сагрѣшиходѣ стежавши нхъ.	да кѣгда погвѣтеь богатаство вѣдѣтъ иѣ[в] плачѣ. а грех[в] сконх[в] не плачѣтъ се пон(е)же съ грѣход[в] съ- брав'ше богатаство.

У деветом и десетом сну дошло је у П до измене редоследа у односу на С и Ш. Наводимо царево казивање деветог сна из С и Ш и какво се налази у П у десетом сну:

С	П	Ш
Р(е)че ц(а)рь видѣхъ много боляръ да дающе делательнѣиѣ Овиѣ златѣ а друоузи зѣлѣ сребро· ни иже дѣлаате- ли паки придоше вѣзетни полога своего и не обрѣтоше ничесоже.	Рече царь видех[в] множ(а)ство боляръ дающе делательнѣиѣ дела златѣ и сребро и принети просеце своего и не вазеше ни- чесоже.	рѣч(е) видѣх[в] многне болярѣ давающе делательнѣиѣ[в] овы златѣ овы срѣбѣро. овы ризи. паки придоше къ ним[в] просеце своего положеннѣиѣ. и не обрѣтоше ничесоже.

Мамерово тумачење овако изнетог сна уз извесну подударност С и Ш са П доноси и другачија решења. Она се нарочито огледају у језгровитијем излагању у П:

С	П	Ш
р(е)че мѣиеръ кѣгда придѣ зло то врѣме б(о)гати люд[и]иѣ прѣидѣтъ на ино место прѣдающе иѣдѣнне свое на съхранение они жѣ слишетъ иакѣ иѣннѣиѣ прѣдаваю иѣѣ и вѣлѣлѣиѣ (Sic!) вѣдѣра- доуѣтъ се и кѣгда придоуѣтъ вѣзѣ- ти положеннѣиѣ лѣѣа своего· Онь же не вѣздаетъ иѣѣ· вѣметающе д(оу)шоу свою въ Огнь вѣтѣннѣиѣ кѣлѣнѣе се не вѣдѣѣ положѣннѣиѣ твоего брата ѣѣиѣшнѣиѣ.	рече мѣиеръ егда придетъ то зло време последне богати людне пре- дадѣтъ иѣдѣнне свое на поставѣ и паки придѣтъ вѣзетни свое они же не вѣздаю иѣѣ вѣметающе свое д(с)ше ва ѣѣѣѣ вѣтѣнѣю кѣлѣнѣе се не вѣдѣи иѣдѣннѣиѣ вѣшего.	рѣч(е) мѣиеръ егда придѣтъ тоѣ злоѣ врѣме. богати людне пре- дадѣтъ иѣдѣнне свое иѣнѣ[в] людѣѣѣ на саблѣдѣннѣиѣ. они же егда вѣз'идѣтъ и вѣз'радоуѣтъ се вѣл'иѣ. иакѣ довѣнтѣѣ дауѣтъ иѣ[в]. да егда придѣтъ просеце положе- ннѣиѣ своего. они же вѣметающе д(с)ше свое въ вѣт'иѣиѣиѣ огань. и натч'нѣтъ кѣлѣтн се г(а)го)лающе. иакѣ не з'наю иѣдѣннѣиѣ твоего и не вѣл[в] что г(а)го)лѣшнѣиѣ.

Десети сан у С/Ш одговара садржински деветом сну у П. У изношењу царевог сна блискији су П и Ш док је у С дошло до извесног неразумевања садржине:

С	П	Ш
Р(е)че ц(а)рь видѣхъ многообразъ- ни слезъше злообразънии по земли ходещи.	Рече ц(а)рь видехъ ствнъ висока и мнози по нем слезоше на землю и ходещи о образни.	рѣч(е) ц(а)рь видех[ъ] много стѣ- ны слез'шес се. и ходѣще по земли злообраз'нии свще.

У једанаестом сну постоје одређене разлике. Оне се огледају у недоречености код царевог казивања сна у П. Док се у П и Ш наводе сунчеви венци, у С они су месечеви (лоуни веньць):

С	П	Ш
Р(е)че ц(а)рь видехъ ·ꙗ· деви въ единоу врьсть· съ лоуни веньць носецше на главахъ бл(а)гоууха- ше и въ роукахъ бл(а)гоуухаюци цвѣтъ носещи и бе яко воне б(о)жья дръжаниа ихъ.	Рече ц(а)рь виде ва единъ врьств ꙗслатне венце носеще ино зратно ино различно.	рѣч(е) ц(а)рь видех[ъ] ·ꙗ· д(ѣ)вице въ единъ врьств. носеще сл'нат'- ниие венце на гл[а]вахъ своих[ъ]. и бл(а)говуханниа цветы въ рвах[ъ] их[ъ]. и бѣ ако вона бл(а)говуханниа др'жаниа их[ъ].

У тумачењу једанаестог сна постоје релативна слагања код сва три преписа, осим што у Ш завршница има проширење:

а егда богати научеть г(а)голати аще и вел'ди свѣтъ безъм[ъ]на словеса его то его послашають. и рѣквѣтъ подл'ти коларинъ г(а)голетъ. и мудра его сът'ворѣтъ богатаствѣ радї. а звога и мудра ни въ ч'тоже.

Дванаести сан показује већу подударност између С и Ш уз различите завршнице. Код С Мамерова образлагања шира су неко код друга два преписа. Препис Ш има осврт на философско опраштање са царем чега нема у С и П. Јединствено је непосредно обраћање верницима и позивање на узоран живот у П. Завршнице сва три преписа показују другачија окончања:

С	П	Ш
<p>нѣс(тъ) бо било понести иѣнниа въ гробѣ· нъ такоже створише· прѣжде оубрѣли соутъ на б[оу]доушииѣ вещи сп(а)сении оны и мѣнииѣмъ своиѣмъ· к'секои заповеди б(о)жьиен послужилие и· а ни богатъствоѣмъ ни послужихомъ· г(лаго)люще да б(о)гаты боудѣмъ· а словеса б(о)жыа не поленюхомъ г(лаго)люще пр(о)рокъ съ(би)раиетъ· чловѣ(ѣ)къ· а не вестъ комоу събираиетъ· нѣс(тъ) бо било иѣнниа понесты въ гробъ и въспааетъ· се г(лаго)люще о горе намъ грѣшныкомъ прѣльстывышымъ се льстыю днаволю· и начюутъ г(лаго)лати дроугъ къ дроугу истѣли комоу трѣбе иѣнниа· да бихомъ раздѣлилы: б(о)гоу сла(а)ва·</p>	<p>братне добро естъ милостинно збогидь давати нежелан тѣже иѣнне приобрести понеже братне да звестное намъ вѣдетъ нест бо никоюже тако понести иѣнниа са собою на они светъ тако что сатворити· на селъ свете то на васелъ вещи обрешетъ погублаен богатство чловекъ· а словеса б(о)жыа не поленюще васака себи свое иѣнниа б(о)гъ нашеѣмъ слава и држава чаетъ и поклонанне са оцелъ и светидь дхомъ и н[и]ниа и присно и ва веки векомъ аминъ·</p>	<p>и на бр(а)та своего не браждви· и иѣнниа своего да не храниши· нъ да растакаиши да не вѣдѣ ты· здав'ление твои д(в)ши· пон(е)же нѣс(тъ) понесты иѣнниа своего съ собою въ гробъ· и по снх(ь) поклонн се мздрѣн книж'никъ мачерь ц(а)рѣв шакушъ· и рѣч(е) сѣ провидѣнне и та'кованне снх(ь) с(ь)новъ създѣтъ се въ последьнне д(ь)нѣн· б(о)гъ нашеѣмъ сла(а)ва ва веки и веком[ь] аминъ·</p>

Поред наведених неслагања између С, П и Ш, постоје и неке појединости које показују углавном већу блискост С и Ш наспрам П. Ове појаве најчешће су синонимске природе. Наводимо их у поретку С : П : Ш:

свдъ : сасвдъ : свдъ; творитъ : — : сатворитъ; скоупостън радн : — : сквспосты радѣн· и браш'наа радн; кнпешин кропитъ : кнпешен кроплаше : кѣпеше и прѣлиеваше с(е); и вода же Особъ врешеше : а вода о севи кнпеше : а вода самла о сеѣѣ враше; боудѣтъ· ѣ· б(о)гата : вѣдѣтъ богати са богатидн : б[с]дѣтъ ѣднини людие богати; призиваиетъ : призиваетъ : зокетъ; послуюшинтъ : послышаюши : слншетъ; мншаѣиши : мнслиши : салис'лны; много керен : множаство ерѣха : множаство поповъ; въгрѣзнуоувъше : згрѣзнувши : оугрѣзънвъшнх[ь]; плакавъ се : плачши : въпнюшнх[ь]; въметають : наметающе : съметающе; съпрѣды : напредъ : напредъ; съзаци : задъ : назадь; ·ж'тисоушное врѣме : зло време : злое врѣме; не по правоу соудетъ : свднти неправедно : не свдет по правди· нъ по кривдѣ; по мнтоу : по мзаци : мнта радѣ; смр[ь]ты не помнш'лающе : салртн помннающе : салртн помннающе; мнто възидлающе : зидлающе мзаци : мнто възидлающе; прндѣ огнь с (не)в(е)сь : прнде санъ са небесъ : сынде огань съ н(е)в(е)сь; и быс(тъ) тако и прахъ : — : и быс(тъ) тако прах[ь]; коупци : — : клевет'нници; въстежоутъ : стежаетъ : ст(е)жетъ; полога : — : положенниа; на съхраненне : на поставъ : на саблюдѣнне; положѣнниа : иѣнниа : иѣнниа; мздоуѣмци : мнтоуѣмци : мзаци; лъжипрофцы : — : лажег(лаго)лнкы; възвращдоуѣтъ : — : въз'ненав[н]днтъ; н(е)богъ : — : збогъ; тескъна очеса : санне очню : тес'на очеса·

У основи невелико дело *Слово о дванаест снова цара Шакиша* показује сву сложеност посведочену у српским преписима. Варијантност је очигледна и она носи обиље текстолошких појединости чије порекло сеже до ранијих преводилачких и преписивачких токова. Иако није богато,

српско рукописно наслеђе овог дела предочава слику каква је донекле блиска са осталим словенским преписима, али указује и на другачија решења. Стога прилажемо приређене текстове три целовита српскословенска преписа (С, П и Ш), као и одломке са почетака преписа Х и А.

ЛИТЕРАТУРА

Lourie 2013: В. Lourie, „The Slavonic Apocalypse The Twelve Dreams of Shahaisha: An Iranian Syriac Reworking of a Second Temple Jewish Legend on Jambres”, in: *Сборник статей к 90-летию Владимира Ароновича Лившица*, Ст. Петербург, стр. 481–507.

Miltenova 2011: А. Miltenova, „Tale of The Twelve Dreams of King Shahinshahi”, у: V. Tăpkova-Zaimova, А. Miltenova, *Historical and Apocalyptic Literature in Byzantium and Medieval Bulgaria*, Sofa, стр. 445–449.

Милтенова 2013: „Сказание о двенадцати снах царя Шахиншахи: новые данны”, *Христианский востокъ*, 6, (XII), Нова серија, Москва, стр. 362–377.

Mitani 2018: К. Mitani, „The Twelve Dreams of King Shahaisha: Comparison of early Russian copies and the South Slavonic tradition”, *Comparative and Contrastive Studies in Slavic Languages and Literatures. Japanese Contributions to the XVI International Congress of Slavists*, Belgrade, August 20–27, 1, стр. 1–29.

Пичхадзе 2021: А. А. Пичхадзе, „К реконструкции текста *Сказания о двенадцати снах царя Шахаиши*”, *Slověne*, Vol. 10, № 1, Москва, стр. 41–56.

Polívka 1889: Gj. Polívka, „Dvanajest снова cara Šahinšaha. Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu”, II, *Starine JAZU*, XXI, Zagreb, стр. 187–194.

Polívka 1891: Gj. Polívka, „Jošte dvanajest снова cara Šahinšaha. Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu”, XIV, *Starine JAZU*, XXIV, Zagreb, 155–160.

Потапов 1928: П. Потапов, „К литературной истории *Сказания о 12 снах Шахаиши*”, *Сборник в честь А. И. Соболевского*, Сборник ОРЯС, СІ, № 3, Ленинград, стр. 120–129.

Тъпкова-Заимова, Милтенова 1996: В. Тъпкова-Заимова, А. Милтенова, *Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България*, София.

Рыстенко 1905: А. В. Рыстенко, „Сказание о двенадцати снах царя Мамера в славяно-русской литературе”, *Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском университете*, 13, Одесса, стр. 23–164.

Срећковић, 1982: П. Срећковић, „Неколико српских споменика. Зборник митрополита Михаила”, *Споменик Српске Краљевске академије*, 15, Београд, стр. 28–30.

Tomislav Ž. Jovanović

THE TALE OF THE TWELVE DREAMS OF EMPEROR SHAKHAISHI
IN SERBIAN COPIES

Summary

The paper deals with Serbian copies of *The Tale of Twelve Dreams of Emperor Shakhaiishi*. This work of Persian literature is known to exist in four complete copies kept at: the Savina Monastery (no 29), the Bodleian Library of Oxford University, signature no Canon. Lit. 413, the Patriarchate Library in Belgrade (no 343), Šafarik's collection of manuscripts at the Czech National Museum in Prague, signature no IX H 16 (Š 19). There exist two copies containing only small introductory segments, lacking the whole of the first dream of Emperor Shakhaiishi: at the Library of the Chilandar Monastery (no 98), and at the Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts (no 147). In terms of closeness, the manuscript copies from the Savina Monastery and from Šafarik's collection stand out. The copy kept at the Patriarchate Library contains a considerably shorter text. Along with this paper, we append the edited texts from the collections referred to above, with the exception of the text from the Bodleian Library, which is inaccessible.

Key words: Serbian manuscript copies, Emperor Shakhaiishi, the philosopher Mamer, edited texts.

Манастир Савина, број 29

(70а) Сл(о)во· ѿ ·ѿ· снѣхъ иже видѣ ц(а)рь шанкышь·

Ѡ(ть)че· бл(а)г(о)с(ло)ви·

И р(е)че ц(а)рь шанкышьъ призовите мн пр(о)рокы да прор(е)коуть ·ѿ· сновъ иже видѣхъ въ снѣ· и приидѣ малаерь· пр(о)рокъ и р(е)че моудри ц(а)роу шанкышоу· великомоудрѣнши тебе нѣс(ть) дань ни едины ѠТ[ь] сновъ снхъ иже видѣ· и поемьшоу керихоноу ц(а)роу иже явнѣтѣ столи злати· тогда грѣде злое то врѣме· еже рекомо въ последннѣ д'ни ѠТ[ь] вѣстока с(ль)н(ь)цоу до запада и боудѣ много з'ло по в'се гр[а]дѣн· моужнѣ жены не имоуть чѣда чиста ср[ь]дѣца ни мисли добрѣ члов(ѣ)комь на ср[ь]д[ь]цы· б(о)жынею заповѣди не хранеть дроугъ дроуга· врази б[оу]доуть· || (70б) ц(а)рь на ц(а)ра встанеть· старыцъ въ безоуми боудѣтѣ себе· въ то врѣме боудѣтѣ кзникомь добротвоєннѣ (Sic!) деломь врази кр(ь)сцени оумножет се зло творѣще а добра ни мало законоу зчеши· а по за(ко)ноу не ходещи а сами не твореть и боудеть градъ (Sic!) д(ь)ны прѣвратъ се зима боудѣтѣ срѣд[ь] лета хоте члвчвыцы (Sic!) сеаты и слазнетъ се Ѡ врѣмени томь а не разоумехоу много бо сееть а мало жьнештъ· земле мьздоу вьсощеть· аще не боуде зноа· то плодъ не боудѣтѣ хищенниа ради члов(ѣ)ча дроугъ дроуга прѣстанеть лоубнты· то га Ѡ(ть)ца и мат(е)рь не помнеть ни починуоуть· ни род[ь] ближнихъ ѠТ[ь] своего рода нздеть въ ннъ родъ Ѡтндѣтѣ и новь къ валъ боудеть и женоу помнѣтѣ ѠТ[ь] блондннцъ· и Ѡ(ть)ца и матеръ не срамляю се· тогда въ то врѣме ратанѣ и к'не||зи (71а) б[оу]доуть и въ то врѣме вѣтъхи Ѡбичан прѣстанеть Ѡпашита з'вѣзда явнѣтѣ се·

Сонь ·ѿ·

Р(е)че ц(а)рь· видехъ срѣбро висещи· ѠТ[ь] зем'ле до н(е)в(е)сь·

р(е)че малаерь слнши ц(а)роу шанкышоу се азъ повѣмь ты· егда приде злое то време и в'сѣмь мире· прѣстанеть вѣтъхи сздь родъ в'си б(о)жнѣ врѣмене оук'лонитѣ се а не творитѣ ныкто добро скоупостъ ради· ѠТ[ь] рода своего· нздеть и дроуго въ свонх[ь] ѠТ[ь]лоучитѣ се· твждинждихъ (Sic!) люден· прилепитѣ се прьвоу лоубо(въ) свршеша чюждыми съ свршашае (Sic!) а скон свонхъ забвдеть·

Сънь ·ѿ·

Р(е)че ц(а)рь видехъ ·ѿ· котлы кипещи· въ единомь масломь а въ дроуземь лон· а въ трѣтнемь вода масло кипещи кропитѣ въ лон· лон же въ масло и вода же Ѡсобь врешеш·

р(е)че малаерь (Sic!) слнши ц(а)роу шанкышъ· || (71б) се азъ ти повѣмь· егда приде зло то врѣме и боудѣтѣ ·ѿ· б(о)гата въ единомь мѣстѣ а едины оуб(о)гъ и б(о)гата и б(о)гата призиваетѣ а оуб(о)гъ Ѡ себе страждеть Ѡ тыи не имать нищо вьси лоуднѣ б[оу]доу лицемерни вьси нач'ноуть скаредьно жнты ник'тоже рода своего възищеть· Ѡ(ть)ца и матѣрь вьненавидеть· женоу си си (Sic!) въз'блoubитѣ· (Sic!) и род[ь] си въз'ненав[н]дитѣ и ви (Sic!) жена м[а]да моужа си въз'блoubитѣ· оставитѣ си Ѡ(ть)ца

и м(а)т(е)рѣ и последьствоуиеть люжа лоубебешы (Sic!) моужа своего и друуга своє(го)-
оверѣцетъ. мнлешн того. и завоудеть прьваго при последьнѣнемь моужни. о(тъ)ца и
м(а)т(е)рѣ. тогда въ четири тисоуцихъ. женъ не оверѣцетъ се ни єдина ч(и)ста о(т)ъ нихъ.

сонь ·д·:

Р(е)чє ц(а)рь. видѣхъ староу кобилоу кобилоу (Sic!) съ ждр[р]еветемь: || (72а) орьель
бронь наскоубъ трекоу дааше ясти кобеле а ждрѣе к дръжаше.

р(е)чє мамерь слиши ц(а)роу шанкышоу ягда приде злоє то врѣме м(а)ты дещере
да дасть на блюдь своєго рад[и] грѣтана да се би наситила. м(а)ты же начнѣтъ стрешти
стидѣщи се да не соутъ нек(ъ)то такоже сестра сестрен. и снахаха (Sic!) свѣкра свѣкръвоу
не срам(ъ)лають се въ то врѣме ни д(ѣ)в(и)ца не оверѣцетъ се ч(и)ста до ·џ· лѣт[ь]:

сонь ·ѣ·:

Р(е)чє ц(а)рь видехъ коучькоу лежеши на г'нонши и шеньци лаю лежеши въ чрѣве єи
р(е)чє мамерь слиши ц(а)рю ягда приде з'лоє то врѣме родитиель (Sic!) начнѣтъ
оучити чѣдъ своихъ доброу законоу бл(а)говѣрьнъ они єго не послоуюшнть (Sic!) нъ
оукарають. и г(ла)голоуѣтъ ємоу старъ єси що не мншлѣєши ч'то г(ла)голешн. онъ же
оусрамнть се и оумлкнть срама рад[и] людьска не г(ла)голетъ:

сонь ·ѝ·:

(72б) Р(е)чє ц(а)рь. видѣхъ м'ного єрен выгрѣзноувъше въ калъ. и горько (Sic!)
плакавъ се не могоуши изъ кала излѣсти

р(е)чє мамерь. слиши ц(а)роу ягда придѣ злоє то врѣме патриарьси єп(и)споукоупниє.
(Sic!) и п(о)пови начт'ноутъ (Sic!) люди оучитити (Sic!) доброу законоу бл(а)говѣрьноу
а сами не творетъ. нъ разроушають илєнни ради и пище ради. вылетають д(оу)шоу свою
въ огнь вѣчнн слави рады и пища въ зло метаюши д(оу)шоу свою и заблѣлаваюши
(Sic!) прѣд[ь] олтареми и о(т)ъ[р]екоше се въ жизнь соук'тнаго свѣта и в(о)гат(ь)во
льжьнаго нео въ мире соуци. паче мира соуцѣ боудеть сребролуубьць. клануше се
начнѣноутъ прѣстоупатни ан(ъ)г(е)льски ообразъ и влад[ь]коу попираюши илєнни ради
сами о(т)ъ[р]екоше (73а) се илєнни жнз'нъ соук'тєтьнаго (Sic!) свѣта:

сонь ·џ·:

Р(е)чє ц(а)рь видехъ конь зело краснь. ядоуци травоу. съ д'вѣма главами єдина
глава съпрѣды а друуга съзади.

р(е)чє мамерь слиши ц(а)рю шанкышоу ягда придѣ ·џ·-тисоуциноє врѣме к'нези и
соуднє. и єпискоупнє не по правоу соудеть. нъ по мнтоу б(о)га не боєше се. и смр[ь]ты не
подиш'лающе ни грѣхъ своихъ о(т)ъ[р]екоше се въ жизнь мнто възнлающе. д(оу)шоу свою
выметающе въ огнь вѣчнн и въ тьмоу кро(м)еш'ноую єгоже не понесоутъ съ собою въ гробь:

сонь ·и·:

Р(е)чє ц(а)рь видехъ по в'сен вьселєннєн расипано каменнє и бисерь и вєнцн ц(а)р(ь)ства
ты разлнчнн. и придѣ о(г)нь с (н)е(в)є(с)ь. и пожеже в'се и || (73б) быс(ть) тако и пр'ахъ

и р(е)чє мамерь. слиши ц(а)рю ягда придѣ злоє тон врѣме и вьси члов(ѣ)ци коупци
боудутъ. и богати и оубожи в'си съ льжею и клетъвою вьстежоутъ богат(ь)ство м'ного ни

Б(ог)оу слоужеть. ни д(оу)ши своен. ни оубогу обрадодоужють (Sic!) въ то врѣме ѿ илени томъ събраньнимъ льсть юи югда богатство· погоубеть и въсплачют' се· яко съгрѣшихомъ събираючи се Б(о)гательство· иже не не (Sic!) несоуть съ собою въ гробь·:

Сонь ·ѣ·:

Р(е)че ц(а)рь видѣхъ много боларь да дающе делательмъ ѿви злато а друззи злато сребро· ни иже дѣлатели пакн придоше възетни полога своего и не ѿбрѣтоше ничесоже·

р(е)че мамерь югда придѣ зло то врѣме Б(о)гати люд[и]е прѣидѣтъ на ино место прѣдающе илѣнни (74а) свое на съхранение они жѣ слышетъ яко илениа прѣдаваю илѣ и вѣльбыи (Sic!) възвradoужють се и югда придоуть възети положенниа моя своего· Онъ же не въздаеть илѣ· вылетающе д(оу)шоу свою въ Огнь вѣчни· кльнице се не вѣлм положенниа твоего брате цо ищешни·

Сонь ·ї·:

Р(е)че ц(а)рь видѣхъ многообразни сълезыше злообразьни· по земли ходещи р(е)че мамерь югда придѣ злое то врѣме и боудѣтъ (Sic!) въсемь мирѣ неистовьство въ (Sic!) и ходѣще стени прѣльстытъ льжею и клетвою и величающаюцини (Sic!) се·

Сонь ·лї·:

Р(е)че ц(а)рь видехъ видехъ (Sic!) ·ї·· дѣви въ юдиноу врьсть· съ лоуни веньць носеще на главахъ бл(а)гоухаше и въ роукахъ бл(а)гоухаючи цвѣтъ носещи || (74б) и бе тако воне Б(о)жыа дръжаниа сихъ

р(е)че мамерь слышы ц(а)роу шанкышоу· югда придѣ злое то врѣме Б[оу]доу в'си чл(о)вѣци скоупи· мьздоюемьци· льжипропроцы не боуде въ семь мнре права г(лаго)ла м(а)ты възненавидѣтъ чедь своихъ оуне ихъ мртвѣхъ видеты брат[ъ]· бр[а]та възввраждоужеть ѿ н(е)богъ моужь р(е)четь моудро [сло]во сл(о)во онихъ него послушають ихъ· и людраго творить г(лаго)люще боларинь говоритъ и мьдраго творить и рѣкоуть добре рече

Сонь ·бї·:

Р(е)че ц(а)рь видехъ множество люден· илюци тескьна ѿчеса а власни остры а нокыти соуще соурови бехоу слоужещи днаволоу·

р(е)че мамерь слыши ц(а)роу югда придѣ зло то врѣмѣ богати попероуть оуб(о)гыхъ на зем(ь)ли насильныицель· (Sic!) и метежъ встанеть много· и тако г(лаго)лоуть мнози поч(ь)то не оумрехомъ да бисмо се || (75а) <тог>о врѣмене не дочекали ны сихъ д(ь)не(хъ) и коньчнихъ· и начьноуть плакати г(лаго)люще ѿ блазе валь оумѣрьше п(ре)ждѣ сихъ д'ней не видесте· добро тво(ре)щен д(оу)ше своен сп(а)си соуть Огнь не победитъ ихъ· иже кесть оуготованъ намъ грѣш'никомъ они же именьиель свонмъ· Б(ог)оу же послужили д(оу)ши своен· милоюще оубоги <д>а не храниши илениа своего <и> оуб'огниль раздавахоу· нѣс(тъ) во вило понести илениа въ гробь· нь якоже створише· прѣжде ѿбрѣан соуть на Б[оу]доущимъ вецѣ сп(а)сенниѣ они илѣнниель свонмъ· в'секои заповеди Б(о)жыи послужили и· а ни богатьствомъ ни послужихомъ· г(лаго)люще да Б(о)гаты боудѣмъ· а слова Б(о)жыа не поменухомъ г(лаго)люще пр(о)рокъ съ(бн)раеть члов(ѣ)къ· а не вестъ комоу

събнрають· нѣс(тъ) бо било именованна понеллсты (75б) въ гробъ и въсплаетъ се г(лаго)люще
 о горе надъ грѣшныкомъ прѣльстывъшымы се льстыю днаволю. и начнуотъ г(лаго)лати
 друугъ къ друугу юстѣ лии комоу трѣбе именованне· да выхомъ раздѣлилы: б(ог)оу сл(а)ва

Београд, Патријаршијска библиотека, број 343

(454б) Слово танкиша цара о провиденію сновъ

Бла(г)ослови оуче

Беше ва еришнѣ ц(а)рѣ именованъ танкишъ и виде ва единъ ноцѣ бѣ сновъ и беше
 печаланъ село· и не беше да кто раздрешитъ ема ка(ко)вн его да звестъ сот[ъ] него· и
 срете мѣжа добра книжна и благоразумна философа именованъ мамеръ· и начетъ ц(а)рѣ
 г(лаго)лати ема и рехъ рече ема видекъ единъ ноцѣ бѣ сновъ

Рече ема мамеръ каковъ санъ ѿ виделъ еси царъ.

Р[ече] ц(а)рѣ видехъ стапъ златанъ сот[ъ] земле до небесъ·

рече мамеръ велики ц(а)рѣ танкишъ снове еже еси снилъ и виделъ нес(тъ) ти ни
 единъ тебе ни твоелѣ градъ еришнъ· ц(а)рѣ мѣдри иже еси виделъ стапъ златанъ сот[ъ]
 земле до н(е)бесъ· егда придѣтъ та зла времена || (455а) бѣдѣтъ по васе градове многа
 зла и метежи по васеи чловеци и паднѣтъ се висоци градове и не бѣдѣтъ ва ннхъ права
 ср[ѣ]д[ъ]ца· ц(а)рѣ на ц(а)ра вастанетъ и старци навѣдшесе себе· ва време то враговъ крщени
 бѣдѣтъ много зла твореще а добра ни мало законъ зчеше а по законъ не ходеше· бѣдѣтъ
 гладъ велики лета престѣпетъ на зимѣ а зима бѣдѣтъ среде лета· и хотеше людие сеиати
 и саблазнет се о времени и не имаютъ що пожетн много посеютъ а мало позжнютъ· и
 любовъ престанетъ соца и матеръ не поленѣтъ ни за що· и сот[ъ] своего рода изидетъ
 ва нни родъ женинъ отидетъ· и дални пѣтови близъ бѣдѣтъ и д(ъ)ни прекратет се· и
 опашата звезда тавит се и сѣдне ратари бѣдѣтъ васи кѣпци и другъ другъ врагъ бѣдѣтъ·
 ц(а)рѣ навѣдшне себе ва време то не бѣдѣтъ добра езикомъ творещее врагомъ || (455б)
 крщенима и бѣдѣтъ много зла творещих[ъ]

Вапросъ втори каковъ санъ виделъ еси ц(а)рѣ·---

Рече ц(а)рѣ видехъ сот[ъ] небесъ до землеи висещѣ сребрѣ

рече мамеръ· егда придѣтъ то зло време последне васъ миръ вѣхти сасѣдъ престанетъ
 правѣ любовъ са тѣжидлѣ свршит се а свон забѣдетъ·

Вапросъ трети каковъ санъ виделъ еси ц(а)рѣ·---

Рече ц(а)рѣ видехъ ꙗ котли кипеще ѿ првомъ масло а ѿ второмъ лон а ѿ третиемъ вода
 масло кипещен кроплаше ва лон а лон кипещен кроплаше ѿ масло а вода о себи кипеще·
 и рече мамеръ егда придѣтъ то зло време последне· бѣдѣтъ богати са богатици ва
 едино мѣсте а мѣлѣ нима збоги богати богат(а)го любитъ и призиваетъ а збогаго никтоже
 призиваетъ на самъ о себе страждетъ зане има ница·

Впросъ ѿ каковъ || (456а) санъ видель еси царъ~---

Рече ц(а)ръ видехъ старъ кобилъ са ждребетель и соралъ наскъбъ травъ дааше ясти а ж(д)ребе хрѣаше:

рече мамерь егда придетъ зло време последне: мати свою дащерь дастъ на блядъ своего ради грктана: ва то време ослолетна девница родитъ от[ъ]роче:

Впросъ пяти каковъ санъ видель еси ц(а)ръ

Рече ц(а)ръ виде кѣткъ една на гнонци лежешъ и шенци лаю ва требе ее:

и рече мамерь егда придетъ то зло време на последакъ: от[ъ]ца и матеръ начнѣтъ шити своа чѣда добръ законъ он же не послышаючи вкараютъ и вкоретъ ихъ г(лаго)люще старъ еси ти почто не мислиши они же срама ради вмакнѣтъ:

Впросъ ѿ каковъ[ъ] санъ видель еси ц(а)ръ:~

Рече ц(а)ръ множаство ереха (Sic!) згрѣзньвши ва калъ и горко плачѣши не могѣше нзлести:

рече мамерь || (456б) егда придетъ то з(а)о време последне тогда патрихари (Sic!) и епискѣпи и попови начнѣтъ шити добръ законъ не хошетъ ходити инель а сами не твореще шчениа развди начнѣтъ разарати илениа ради на поставъ и пакн придѣтъ ва аети свое они же не вадати хилъ наметающе свое д(в)ше ва шганъ клъше се не вѣди илени своего:

Впросъ ѿ каковъ санъ видель еси царъ:~

Рече ц(а)ръ видех[ъ] конъ красанъ гадѣши травъ двема главами една глава напредъ а друга задъ:

рече мамерь егда придетъ то зло време последне кнези и сѣдие и епискѣпи и попови начнѣтъ сѣдити неправедно по млади ради б(ог)а не боеще се ни чловекъ стидеше ни самрти поминающе ни грѣа сво(н)хъ: в права и в крива шзидающе млади наметающе дѣше свое ва тмъ кромешнѣю егоже не понесѣтъ са собою ва гробъ:

Впросъ || (457а) й: каковъ санъ видель еси ц(а)ръ~

Рече ц(а)ръ виде ва васое васеленонхъ распано драго каменне и висеръ венце цар[ъ]скине и све различно и приде санъ са небесъ и пожеже васе:

рече мамерь егда придетъ то зло време последне богатъ и шбогъ лажамн и клетвамн богатство стежаетъ и темъ ни б(о)гъ ни д(в)ши слъжитъ да егда погвѣнти е вѣдетъ нма платъ шнелъ а не ш гресехъ тако тако сагрешихомъ стежавши ихъ:~

Впросъ ѿ каковъ санъ видель еси ц(а)ръ

Рече ц(а)ръ видехъ стѣнъ високъ и мнози по нен слезоше на землю и ходещен о шобразни:

рече мамерь егда придетъ то зло време последне вѣдетъ васи ч(л)овеци и васъ миръ неправъ. лажамн и клетвамн ва тмъ васелет се:

Впросъ || каковъ санъ. видель еси ц(а)ръ:~

|| (457б) Рече царъ видех[ъ] множ(а)ство боларъ дающе делателемъ дела злато и сребро и приети просеще своего и не вазеше ницесоже:

добра ни мало. законъ оучеше а по законъ не ходеше и ннѣх[ь] добръ вчеше а сами га не творещѣ. и б[оу]доуть глады мнози по зем'ли. и тнѣ д(ь)нѣи прѣствпнть лето на зима а зима на лето и вѣдѣть зима въсрѣдѣ лета. и хотеше. чл(о)в(ѣ)ци сѣяти и съблз'неть се ѿ врѣмены а не развмеюще, и лн(о)го сеюще а мало ж'нюще. и зем'ла мазда възничет а не вѣдѣть на неи рос'и. и плода не дастъ хищенни радї чл(о)в(ѣ)тскаго. и дрвгъ дрвга дрвга не ваз'любнть ни вѣдѣть почитанни ѿт[ь] чедь родителем[ь]. нї ннм[ь] ближ'ним[ь] свонм[ь]. и ѿт[ь] своего рода ѿтидѣть въ ннѣ родь. и новакы || (222б) б[с]дѣть. и жени помидъть ѿт[ь] бладвннцѣ. и родитель свонх[ь] не встидѣть се. и въ тождѣ врѣме кнезы и свднѣ и ратан и всы ты квпци б[с]дѣть. и прондѣть даа'на места вса и б[с]дѣть нм[ь] близь. и вѣт'х'и ѿбнчан нз'менить се в(ь)сь и мачы прѣкратетъ се. и потом[ь] вмаалнть се мирь.

Въпроси ·ѣ· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

и рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] сѣрь вбръсь внсещѣ ѿт[ь] н(е)б(е)сь до зем'ле.

и рѣч(е) мамерь егда вѣдѣть тоѣ злоѣ врѣме. тогда по вассм[ь] миръ вѣт'хы сѣдъ и правы прѣстанетъ. и не сатворитъ добраа ннк'тоѿ никомъждо скъпосты радїи. и брашнаа ради своего ѿт[ь]вр'жет се рода своего. и чюждимъ людѣмъ прилепнть се. и пр'вю любовь съ чюждими съвр'шають. а с'вон родь забвдѣть.

Въпросїи ·г· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

и рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] ·г· || (223а) котлы кѣпеще єдинъ лѿи и дрвгы маслаа. а г· водѣ. и лон кѣпеще и прѣлнєваше с(е) въ масло. а масло кипеще и прѣлнєваше с(е) въ лон. а вода самаа ѿ себѣ враще.

и рѣч(е) мамерь егда прндѣть тоѣ злоѣ врѣме б[с]дѣть єдини люднѣ богати а дрвзїи вбогын. и богаты богатаго зоветъ на любовь и на трапезы. а вбогаго ннк'тоже призивають. нъ сам[ь] ѿ сѣб[е] страждѣть. и вси людїе б[с]дѣть лицемеры. и въсїи нач'нѣть скаредьно жити. и лнк'тоже възничетъ свонх[ь] сьродьникъ. и ѿ(ть)ца и м(а)терь въз'ненав[н]днтъ. а свою женѣ въз'любнть и с'вон родь забвдѣть. и жена м[а]да мѣжа полз'чнвъшїи ѿставнт ѿ(ть)ца и м(а)терь, и послѣдѣють мѣжоу своємъ. да єлико любещїи мѣжа своего. и пакы инѿго ѿбрѣщеть || (223б) любаз'неншаго. и мѣжа своего забвдѣть. и прилепнть се послѣд'немъ моужь. и мѣжа радї забвдѣть ѿ(ть)ца и м(а)терь и с(ы)ни и дщеры тьк'мо прилепнт' се мѣжъ своємъ. и тогда въ четнрн тнсѣще женѣ не ѿбрѣщеть се ни єдина чнстаа.

Въпроси ·д· сынъ како видѣль есї ц(а)рѣ.

и р(е)чѣ ц(а)рѣ видѣх[ь] старѣ кобнлѣ съ ждрѣбетем[ь]. и ѿр'ла ч'рна сквѣща травѣ и вьлагаше прѣд[ь] кобнлѣ да пастъ. а ждрѣе р'заше.

рѣч(е) мамерь. слнши ц(а)рѣ. егда прндѣть тоѣ злоѣ врѣме. м(а)тн свою дщерь предасть на блвдѣ. своего ради гр'тана да егда бы се наснтнла. и сестра свою сестрѣ нач'неть такождѣ нвднты. а м(а)тн нач'неть стрѣши стнда ради да к'то не вз'рнтъ. и тогда снахѣ нач'нѣть не стидѣти с(е) || (224а) свек'ровь ни свекр'вь своннх[ь]. и въ тождѣ врѣме жени нач'нѣть чвжданїе мѣжи свонм[ь] р[о]домъ нарѣквѣть. и пакы послѣждѣ ѿблнчнт' се єѣ мѣжъ. и тогда ѿт[ь] тнсѣще д(ѣ)внцѣ въ то врѣме не ѿбрѣщеть се чнста ни єдинна. да

посагнѣть се д(ѣ)вою. и въ себѣ неказ'дрьжьна вѣдѣть. и мѣжем[ь] сама се нѣднѣть. и не
ообрѣщеть се д(ѣ)вица чнста по љ-мь летѣ.

Въпросъ ·ѣ· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣхъ кв'чкѣ лежещѣ на г'ноиши и щеньци ламахъ въ чрѣве юе.

и рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. родителы нач'нхъ г'чннѣ чѣда добрѣ
делѣ и законѣ. а она же не слышетъ их[ь]. нѣ нач'нхъ вкарати их[ь] г(лаго)люще старн
естѣ а не самис'лны и не весте что г(лаго)летѣ. они же зм'ч'етъ срама радї-:

Въпроси ·ѣ· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) видѣх[ь] множаство поповъ огрѣзънѣвъшїих[ь] въ калѣ. и гор'ко въпнющїих[ь].

|| (224б) и не догвщїих[ь] нз'лесты.

и рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. патриар'сїи и еп'в'скѣпы и попови
нач'нхъ людї г'чннѣ добрѣ дѣлѣ и законѣ бл(а)говер'нѣ. а сами добра дела не творѣще
ни по законѣ ходѣще и вѣдѣть г'чннѣ их[ь] мр'тьво. понеже инехъ добрѣ г'чннѣ а самн
добра не творѣще. именнѣ ради и пише. съметающе дѣше свое въ огань вѣч'нїи. слави
радї телес'ннѣ забивающе в(о)жїю заповедь. пон(е)же пр'в'ею оны прѣд[ь] сольтарем[ь]
от[ь]рѣкѣше с(е) свѣтънаго света и богатаство ласт'наго. и пакы оны пате высех[ь]
мир'танъ в[ь]дѣтъ срѣбролюбьци. и нач'нхъ клетн се и пакы клет'вѣ прѣств'патн. и
агг(е)льскы ообразъ нач'нхъ смл[ь] попирати въ калѣ. іадѣннѣм[ь] и богатаством[ь] и
клет'вопрѣств'плениемъ:~·

Въпроси ·ѣ· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] конь красанъ село іадвщы травѣ двема главами. єдина гл[ь]ва
напредѣ. || (225а) а дрѣга назадь.

и рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. кнезы и еп'в'скѣпы и сѣднѣ не сѣдет
по правдн. нѣ по кривдѣ мнѣ радї. и в(ог)а не боюще с(е) ни чл(о)в(ѣ)кѣ срам'лающе с(е).
ни самр'тн помннающе. в права и в кривѣ мнѣ възнмающе. въметающе свое д(ш)ше въ
т'мѣ кродемш'нню. богатаство радї своего егоже съ собою. въ гробъ не понесѣт'·

Въпроси ·й· сынъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

и рѣч(е) ц(а)рѣ видѣхъ по васен зем'лїи раснпато драго каменнѣ и внсерь. и вен'ци
ц(а)р(ь)сїи в(ь)се раз'лнч'ноуе. и сыннѣ огань съ н(е)б(е)сѣ и пожеже в(ь)се, и быс(ть) іако прах[ь].

рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. в(ь)сн чл(о)в(ѣ)ци клевет'ннѣци в[ь]дѣтъ.
богати и збогы. и в(ь)сн лажоу и клет'вою и лашеннѣм[ь]. богатаств'ко ст(е)жетъ. и тѣм[ь]
богатаств'ком[ь] ни в(ог)ѣ послѣжетъ ни збогнм[ь]. ни своен дѣши. нѣ въз'радѣютъ се ѡ
богатаствѣ своем[ь] събраньном[ь] съ грѣхы. да югда погвбеть богатаство вѣдѣть нм[ь]
плачь. а грех[ь] сконх[ь] не плачѣтъ се пон(е)же съ грѣхом[ь] събрав'ше богатаство:~·

(225б) Въпроси ·ѣ· санъ како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) видѣх[ь] многнѣ коларѣ давающе делателѣм[ь] овы злато овы срѣб'ро. овы
рнзн. пакы придоше къ нм[ь] просече своего положеннѣ. и не обрѣтоше ничесоже.

рѣч(е) мамерь егда придѣть тое злое врѣме. богати люднѣ предадѣтъ именнѣ свое
инѣм[ь] людѣм[ь] на саблюдѣннѣ. они же егда въз'мѣтъ и въз'радоуѣютъ се вел'мн. іако

добнтакь дають и м[ь]. да егда придѣтъ просеще положенна своего. они же выметающе д(с)ше свое въ ветнїи огань. и начнѣтъ клети се г(лаго)люще. како не з'наю и денна твоего и не кем[ь] что г(лаго)лешн:

Въпроси ·ї· сънь како вид[е]ль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] многіе стѣны слез'шею се. и ходѣще по земли злообраз'нїи свще.

рѣч(е) мамерь. егда придѣтъ тою злою врѣм(е). бѣдѣтъ в(ь)сь мирь неистовъ ходити. и прѣластитъ се лажою и клет'вою и тыще величанием[ь]. тако бѣдѣтъ в(ь)сь мирь:~
(226а) Въпроси ·її· сънь како видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] ·її· д(ѣ)вице въ единъ врѣств. носеще с'нат'нїе венце на гла[в]ахъ своих[ь]. и бл(а)гоуханна цветы въ рѣках[ь] их[ь]. и бѣ ако вона бл(а)гоуханна др'жанна их[ь].

рѣч(е) мамерь егда придѣтъ тою злою врѣм(е). б[с]дѣтъ в(ь)си ч(л)о(вѣ)ци маздомци. скъпы лажнви. и лажег(лаго)лнвы. и не бѣдѣтъ въ них[ь] права г(лаго)ла въ всем[ь] мирѣ. и м(а)ти в'зненав[н]днть чѣда своя. и братъ брата въз'ненав[н]днть. и егда начнѣтъ збогъ мѣжь г(лаго)лати. аще свтъ и вел'ми мѣдра словеса его нь не послашашоуть его пон(е)же збогъ ис(ть). а егда богати начнѣтъ г(лаго)лати аще и вел'ми свтъ безум[ь]на словеса его то его послашашоуть. и рѣкѣтъ помл'н боларнн г(лаго)леть. и мѣдра его сътворѣтъ богатаствѣ радї. а збога и мѣдра ни въ чтоже.

Въпроси ·кї· сънь какко видѣль еси ц(а)рѣ.

рѣч(е) ц(а)рѣ видѣх[ь] множаствѣо люднхъ. тес'на ѿчеса мѣще и власи ост'ри. || (226б) а нок'ти свще сровы. и ты бѣхъ сѣжеще дїавола.

и рѣч(е) мамерь егда придѣтъ тою злою врѣм(е). богати людїе поперѣтъ збогнє съ наснїем[ь]. и метежь встанетъ многы. и тогда начнѣтъ г(лаго)лати мнозы. почто прѣжде врѣменѣ сего не змрѣсьмо. да не в[н]днмо конат'нїе д(ь)ни сїе. и начнѣтъ г(лаго)лати ѿ блазе тѣм[ь] еже прѣждѣ сїих[ь] д(ь)нїих(ь) змрѣше добро творѣще. д(с)ше свое сп(а)сли свтъ. и въ огань ветнїи не ваведѣтъ их[ь]. иже ис(ть) зготованъ нам[ь] грѣш'ником[ь]. оны богатаством[ь] своим[ь] богъ послѣжнше и збогим[ь]. и на бр(а)та своего не враждѣ. и и денна своего да не храниши. нь да растакаѣши да не бѣдѣ ты. здав'леннє твоею д(с)ши. пон(е)же нѣс(ть) понесты и денна своего съ собою въ гробъ.

и по сих(ь) поклонн се мѣдрїи книж'никъ мамерь ц(а)рѣ шакувш. и рѣч(е) сїе провидѣннє и тл'кованнє сїих[ь] с(ь)новъ свѣдѣтъ се въ последннє д(ь)нїи.

б(ог)ъ нашелѣ сл[а]ва ва веку и веком[ь] аминъ:~::~~::~~

семоу зде. ко[н]ьцѣ.

Непотпуни преписи

Хиландар, број 98

(344а) Слово ѿ шакишоу· ц(а)роу

Въ нико врѣме бѣше· никон бл(а)гочастиви ц(а)рь· въ граде ернхонѣ именеѡм[ъ]
шакишь· и бешѣ ведисо· въ єдиноу ношь ·бї· сновъ и бѣ печаланъ з(ѣ)ло· и не бешѣ темь
сноком[ъ] || (344б) протлоука яго· и обрѣте ч(о)в(ѣ)ка моудра и хитра именеѡм маммерь·
и р(е)че маммерь повѣждь ми ц(а)роу ·ѧ· сань
и р(е)че ц(а)рь видех[ъ] злать стьльпъ· ѡт[ъ] земле до н(е)б(е)сь·
и р(е)че маммерь ѡт[ъ] тебе ц(а)ре нес(ть) моудрїега ц(а)ра на землї· а ти сновн несх
на тебе· нї на твоє градовѣ· ц(а)рѡ моудрї· що є злать стьльпъ ѡт[ъ] земле до н(е)б(е)сь· то
єгда прїдоутъ зла последна врѣмена· ѡт[ъ] вѣстока слънцѡ до запада· боудеть по вѣсех[ъ]
градовехъ· злоба велика и метежь въ людѣхъ...

Архив САНУ, број 147

(69а) Слово ѿ шакишоу ц(а)рѡ:

Ѧт(ь)че бл(а)г(о)с(ло)вн:

Въ нѣкое врѣме бѣше ц(а)рь нѣки бл(а)гоч(ь)стивъ въ граде ернхоне именеѡм шакишь,
и въ єдиноу ношь виде ,бї, снова, и бѣше скрѣбанъ зѣло. и не могаше тил[ъ] сномь протѣка
никакоже. и обрѣте || (70б) ч(о)в(ѣ)ка мѡдрѡ именеѡм мамнра, и поведа емѡ.
и рече мамнрь, повѣжд[ъ] ми нхъ ц(а)рѡ :ѧ: сьнь,
и рече ц(а)рь. видех[ъ] златни столпъ ѡт[ъ] зем'ле до н(е)б(е)сь.
и рече момирь. ѡт[ъ] тебе ц(а)рѡ нѣсть мѡдрнега ц(а)ра на зем'ли, али тне снове нѣсѣтъ
на тебе, ни на твоє градове ц(а)рѡ мѡдри: що є златни стл'п' ѡт[ъ] зем'ле до н(е)б(е)сь, то
єсть єгда придѣтъ послѣд'нига златѡ врѣмена ѡт[ъ] вѣстока сл(ь)нца до запада. бѣдетъ по
вѣсехъ градовехъ злоба велика, и метежь въ людѣхъ, ц(а)рь на ц(а)ра вѣстанеть, не бѣдетъ
добротворенїѡ въ людехъ, многа зла творїти хоцѣтъ, а доб'ра ни мало· законѡ рчет[ъ], а
по законѡ не ходеть, и бѣдетъ гладн по зем'ли, лѣто на зимѡ престѣпнеть, а зїма на лѣто.
и смѣтет' се ч(о)в(ѣ)ци, много посѣють, а мало пож'нѣтъ· землѡ мѡдри не хоцетъ...

70
 а павъ хва Петра оуспвама мѣ.
 ісѣ. а мѣ прнцрн дѣроне въ слау нѣтѣ
 по словѣ ннѣ ѿ цоу нѣмоу нѣтѣ.
 мѣ оу дѣ оу ннѣта нлрн въ въ кы а мнѣ.
 слѣ. ѿ. бѣ. снѣ хъ нѣ вѣ дѣ.
 цѣрь ша нѣ сы шѣт. ѿ ѣ. ба ѣ внѣ.
Прѣ цѣрь ша кы шѣ прнзобнчелн
 прѣ кы дѣ прѣ кѣ оу тѣ. бѣ. снѣ оу
 нѣ вѣ вѣ дѣ хъ въ кѣ. н прн дѣ мѣ
 мѣ рѣ. прѣ кѣ н рѣ сла оу дрн цѣ оу ша н
 кы шѣ оу. вѣ лн колѣ оу дѣ рн шн тѣ вѣ нѣ
 дѣ нн нѣ дн мѣ ѿ снѣ оу вѣ нѣ вѣ вн
 дѣ. н лѣ кѣ мѣ шѣ оу кѣ рн хѣ оу цѣ оу
 нѣ вѣ та вн тѣ стѣ оу лн чѣ лн. та гѣ гѣ
 дѣ чѣ лѣ тѣ оу вѣ мѣ. кѣ тѣ рѣ кѣ мѣ оу вѣ
 слѣ дн нѣ ѿ вѣ стѣ оу кѣ сѣ цѣ оу дѣ оу а пѣ
 нѣ оу дѣ вѣ мѣ нѣ оу гѣ лѣ оу вѣ сѣ гѣ рѣ нѣ. мѣ
 оу нѣ вѣ тѣ мѣ нѣ нѣ мѣ оу тѣ чѣ вѣ дѣ ннѣ
 оу рѣ вѣ нн лн снѣ дѣ оу вѣ чѣ лѣ кѣ оу мѣ на
 оу рѣ вѣ. бѣ тѣ кѣ оу за пѣ оу вѣ дн нѣ хѣ рѣ нѣ
 тѣ дѣ оу гѣ тѣ дѣ оу гѣ тѣ. вѣ рѣ чн бѣ оу тѣ вѣ.
 9

про плукаѣго . и ѿвртесѣ ѿ
 моудрихъ и тра именемъ маме
 рь . и ре мамеръ повѣ жь на црѣ
 . а . сѣмь и ре црѣ видѣ зѣать ст
 льпъ . цземле до пѣ . и ре ма
 меръ ѿте вѣ црѣ гѣ моудриѣга
 црѣ на землі . а ти слови ре
 су мтебе ; нѣмѣ твоѣ градо
 вѣ . црѣ моудри . црѣ зѣать
 стльпъ цземле до пѣ . то
 ѣга прѣдоутъ зѣа послѣднѣ
 времена . ѿ вѣ стока до
 зѣада . боудеть повѣ се
 градо вѣхъ . злова велика
 иметехъ вѣ вѣдѣхъ

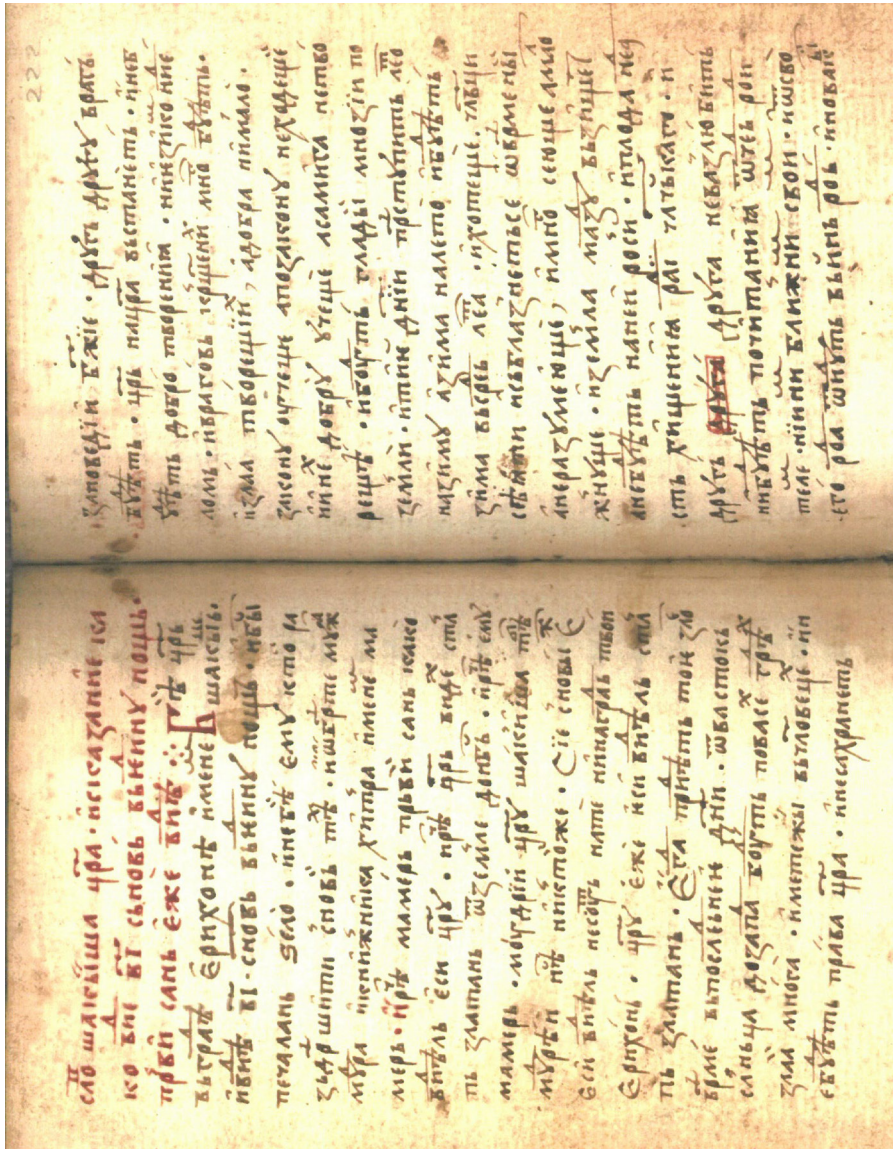
Свѣтъ

и хрѣста подале градоше и пога за аме
 тичи погаси лобичи апакиши шисо
 ци градоше и лесохрѣста шавихъ прапа
 брѣа : хрѣ лабра папалетте истреау
 пахрѣше себе : шавише то прагоша
 ирчии охрѣте много за повоише
 адопра еимало законъ хрѣце апоуао
 ки нехрѣице : охрѣте. тада хрѣишии
 мта перекивте на зима а зима ох
 рѣте среа хрѣта : хрѣице ирѣне
 севати ивола зрете се боуриши и
 не маюте чо похрѣи много посе
 юте а мало похрѣише : илюпохрѣ
 стание боуа и мити нево мѣхрѣ
 илзачо : и боуита роа и хрѣте па
 ики роа хрѣице боуише : ирѣани
 тихои омиз охрѣте ирѣи прапра
 пете : и боуаша зезра мѣише
 и хрѣи рѣши охрѣте шави хрѣи
 ирѣте хрѣте прапа охрѣте : хрѣ
 лахрѣише себе ирѣише то лѣхрѣ
 те допра зинола похрѣише прапа

СТОИ СВѢТА ПРАГОШЕ ИНО
 слово благовони
 еше шавиши хрѣ и мити такиши
 ирѣи шавиши поше вѣ споспа
 иоши петалапа село : ирѣиши пра
 ипо разрѣшиши имъ лави ро дау
 пете боаго : ирѣиши мѣра допра
 илзача иллато разума филоофа
 и мити мѣра : ирѣише хрѣиши
 имъ ирѣи рѣи имъ ирѣиши ирѣиши
 вѣ споспа рѣи имъ мѣра иллато
 илзача ирѣиши ирѣиши
 рѣи хрѣиши стана златана боуе
 ирѣи рѣи : рѣи мѣра шави
 хрѣишиши слово ирѣиши
 ирѣиши мити ирѣиши тѣиши ирѣи
 имъ тѣи ирѣиши : хрѣишиши ирѣи
 ирѣиши стана златана боуе
 ирѣиши : ега ирѣиши та за шави

Београд, Патријаршијска библиотека, број 343, стр. 454б

4 кромѣишнѣ вѣстанѣ нехтасимѣ, а про
 роци и људе прече имь. третѣмѣ вѣрай
 братіе мота. тогда и људоше вси ѡца.
 и прво прркъ дѣвѣ прорицаше вѣтхѣ,
 придѣте вѣзрадохѣмѣ гдѣви, и вѣскан
 кнѣмѣ бѣхъ спсѣтелю ншѣмоу, тако да
 побѣднѣ естъ. и нѣмѣ пророци гдѣхъ,
 радѣхѣ дѣщи сиѡна, и вѣставѣ ѡ
 блечисѣ вѣславѣ свою, тако црѣ ншѣ
 побѣднѣ естъ дѣиавола, найже дѣрова
 жѣкоть вѣвни. и тако веселѣсѣ вѣ
 мидоше вѣрай, и тѣхъ почиваютѣ вѣ
 бесконачнѣ вѣтѣки, слѣще стѣхю трои
 цѣ, ѡца, и сѣна, и сѣго дѣа, и нѣна и нѣ
 сѣно и вѣвекѣ вѣкомѣ аминь.

Слово ѡ шакишѣ црѣ: ѡ чѣ слѣви.
Вь нѣкое вртѣмѣ бѣше црѣ нѣкѣй тѣтѣ
 чѣтнѣ вѣтрадѣ еридохѣ и менѣмѣ ша
 кишѣ, и вѣднѣишѣ ношѣ вѣдѣ, вѣ, снова,
 и вѣше сѣрѣамѣ сѣло. и нѣмоташѣ тѣ
 сѣномѣ протѣха никакоже. и ѡбѣрѣ